

Rolf Torstendahl

Historiska skolor och paradig

1.

I en uppsats har Ingemar Norrlied på ett intressant sätt vidareutvecklat den av Birgitta Odén framförda tanken, att det weibullska sk kritiska genombrottet innebar ett paradigmskifte i den (svenska) historiska vetenskapen.¹ Då uppfattas »paradigmskifte» som någon form av vetenskaplig revolution under hänvisning till Thomas S Kuhns arbete om vetenskapliga revolutioner. En »idealistisk normalvetenskap» hade, enligt Norrlied, under det slutande artonhundratalet utarmats och råkat in i en kris. Den weibullska revolutionen innebar att ett »empiristiskt» paradigm tog över och småningom självt blev till normalvetenskap. Nu har även denna empiristiska normalvetenskap blivit utarmad och råkat in i en kris. I resonemangets förlängning ligger naturligtvis, att vi nu bara har att vänta på en ny (svensk) historievetenskaplig revolution, som skall förändra vår vetenskapssyn, även om Norrlied inte explicit formulerar vad den skulle innebära.

Norrlieds interpretation är intresseväckande. Men frågan är ändå vilken övertygelsekraft den kan tillmätas. Jag vill mena att själva tolkningen är behäftad med en rad svårigheter och problematiska delar, som gör att förhållandet mellan den teoretiska konceptionen och den historiografiska empirin blir diskutabelt till vissa delar och tvivelaktigt till andra. Dessutom menar jag att den beviskraft, som ligger i den av Norrlied påstådda överensstämmelsen mellan det teoretiska mönstret och den historiografiska utvecklingen saknar värde, eftersom det finns goda möjligheter att se samma utveckling i ett annat mönster. Jag skall här utveckla dessa tankegångar.

Birgitta Odéns användning av paradigmbegreppet på den förändring historievetenskapen i Sverige genomgick med den weibullska vetenskapssynens genomslag² har vunnit gehör inte bara hos Norrlied.³ För min del är jag emellertid tveksam om lämpligheten härav, även om Odén hänvisar till den uttunnade begreppsvariant, som lanserats av Håkan Törnebohm.⁴ Vad Thomas Kuhn ger i *The Structure of Scientific Revolutions* är en »teori» om (natur)vetenskapliga revolutioner. Kuhns framställning är snarast deskriptivt analyserande. Vad han ger, och säkerligen också vill ge, är en interpretativ modell för vad vetenskapliga revolutioner innebär. Hans tolkning går ut på att vetenskapliga revolutioner kräver nytänkande och ett brott mot en intellektuell tradition. Vetenskapens framsteg konstitueras dock av ett växelspel mellan en kumulativ normalvetenskap inom ramen för paradigm och intellektuella nystarter i form av paradigmskiften.⁵

Problemet vad Kuhns teori skall uppfattas vara har rests gång på gång alltsedan *The Structure of Scientific Revolutions* publicerades 1962, och dualismen mellan de sociologiska och de filosofiska inslagen i hans analys av vetenskapens arbetssätt utgjorde kärnpunkten i Margaret Mastermans kritiska granskning av Kuhns ståndpunkt.⁶ Men både kritiker och anhängare har främst fäst sig vid den vetenskapsfilosofiska sidan av Kuhns arbete, den sida som innebär en analys och explication av vad vetenskapliga revolutioner och deras förspel har inneburit och bör innebära. Grundproblemet ställs då som ett problem om vad det innebär att vetenskaplig kunskap förändras eller växer. Denna kunskapsprocessens innebörd, psykologiskt och preskriptivt, är alltså något annat än det som ligger i den vetenskaps sociologiska aspekten av Kuhns arbete. Den problematik som han därvid kommer in på (snarare än behandlar) gäller frågan, genom vilka processer i det vetenskapliga samfundet vetenskaplig kunskap kommer till, förändras och växer. Denna fråga blir för övrigt hos Kuhn nära knuten till den vetenskapspsykologiska frågan, hur vetenskapsmannen stimuleras till ett vetenskapligt revolutionärt synsätt, och vari en sådan konceptionsförändring består.

Norrlid renodlar den sociologiska aspekten av Kuhns verk. Han behandlar Kuhns teori som en teori om förändringar i vetenskaps samfundet. Om vetenskapsmän har kommit att omfatta ett paradigm, leds de in i en period av normalvetenskap, varvid paradigmet utarmas, anomalier uppstår, och till slut stimuleras uppkomsten av ett nytt paradigm. Kuhns arbete håller dock inte för en sådan interpretation. Kuhn har inte gjort något systematiskt arbete för att ge en empirisk grund åt en sociologisk teori. Några analyser av några enskilda vetenskapsmäns tillvägagångssätt och vägar till nya teorier räcker inte för ett sådant ändamål.⁷ Men Norrlid måste hävda, att Kuhn har etablerat en sådan sociologisk teori och att den håller – annars håller inte hans eget resonemang. För paradigmskiftet under 1900-talets början i svensk historisk forskning hänvisar han till Odéns artikel i ett föregående nummer av Scandia. För utarmningen av den historiska vetenskapen hänvisar han till Kuhn (förutom, beträffande den materiella utarmningen, till dåvarande Humanistiska forskningsrådets utredning⁸). Odén menar sig ha kunnat konstatera just det förhållande, som Norrlid använder sig av hennes framställning för att belägga. Kuhn däremot har aldrig uttalat sig om någon utarmning i svensk historisk vetenskap. Om hans framställning skall belägga en sådan utarmning måste vägen gå via premissen: om ett paradigm blir etablerat inom ett forskarsamfund, så måste paradigmet (alltid) komma att följas av normalvetenskap, utarmning och upptäckandet av anomalier. Något empiriskt belegg för en sådan utarmning (vetenskaplig, inte materiell) har Norrlid inte. Och den teoretiska premissen håller inte.

2.

Liksom Norrlid har Sven-Eric Liedman låtit sig inspirera av Birgitta Odéns framställning om det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning.

Liedman talar dock inte om ett paradigmskifte. Han nöjer sig med att karakterisera »weibullianismen» som en skola eller riktning. Eftersom han sökt ge ett bidrag till analysen av vad denna skolbildning eller riktning strävat efter och haft för vetenskaplig karaktär, finns det emellertid skäl att ta upp hans framställningar i detta sammanhang. Två skäl finns. Dels gav Liedman uttryck åt sitt instämmande i Odéns grundsyn och uttryck åt sin uppskattning i en uppsats i Scandia i numret efter Odéns artikel, dels ville Liedman enligt uppsatsen ge ett eget bidrag genom att förankra den weibullska skolan i ett vidare idéhistoriskt sammanhang. Den idéhistoriska belysning han gav åt weibullianismen gällde framför allt förhållandet till historismen, men han tog också upp relationen till John Stuart Mill.⁹ Till båda dessa moment har Liedman sedan återkommit i en ny uppsats, delvis direkt återgivande den tidigare framställningen.¹⁰

Det finns all anledning för mig att understryka, att jag är helt enig med Liedman beträffande historisternas empiriska inriktning. Det var ju, som jag tidigare framhållit, bland representanter för historismen – för att begagna detta något vaga begrepp, som Liedman uppenbart föredrar framför alternativa varianter – som kraven på empirisk historisk forskning växte.¹¹ Detta bar frukt i ett system av metodiska principer, som gällde, vad ett dokumentariskt material faktiskt var kvarlevor (Überreste) av för historiska förlopp och vilka kritiska överväganden man måste göra för att kunna använda ett berättande materials påståenden om vad som skett. Liedman har uppenbarligen samma mening. Han vill också, liksom jag själv, poängtera vilken vikt bröderna Weibull fäste vid själva materialbehandlingen. Jag vill i sammanhanget också notera, att Liedman accepterar min tes, att den weibullska särprägelns låg i kravet på säkerställdhet i fråga om fakta och rekonstruktioner.¹²

Dessa konstateranden är av intresse, därför att Tomas Forser i en kanske litet vag formulering sammanställer Lauritz Weibull och Henrik Schück som forskare. Båda ställde enligt honom nya och radikalare krav på forskningsverksamheten i sina ämnen. Visserligen har Forser också noterat skillnaden i fråga om metodmedvetenheten, men han hävdar samtidigt, att »de båda hyser en inom ämnestraditionerna ny respekt för fakta och empiri».¹³ I samband med litteraturvetenskapen använder Forser också begreppet »faktapositivism» för den riktning som initierats av Schück. Han kopplar därvid omedelbart över till historievetenskapen, och läsaren får lätt intrycket, att Forser med »faktapositivism» avser också den historievetenskap, som han anser präglad av Weibull.¹⁴

Forser's sammanställning av Schück och Weibull är i sig diskutabel. Med några genomförda resonemang – de ovan angivna – har han försökt koppla intresset för att hopa faktiska uppgifter, som så uppenbart finns i vissa Henrik Schücks verk, också till Weibull. Det underlag han ger är dock för litet. Att Weibull (och »weibullianerna») inte ägnat sig åt någon stor syntes utan »försvunnit in i detaljanalyser och det metodiska tvivlets nödvändiga men aldrig tillräckliga raseringsarbete»¹⁵ räcker inte som bevis för att »skolan» eller »paradigmet» innehållit en böjelse för faktasamlande i allmänhet. Jag vill visst inte bestrida, att man kan hitta forskare, som haft en elevrelation till Lauritz eller Curt Weibull (eller – om man skall föra »skolan» vidare

– till någon av deras elever som själv haft en lärostol i historia) och som varit böjd för faktasamlade. Men för att detta drag skall kunna betraktas som konstitutivt för »skolan» fordras något mer.

Här finns anledning att återknyta till frågan om empirins grundläggande ställning inom den hermeneutiska traditionen – jag har inget emot termen historism i sammanhanget men jag vill göra den skillnaden, att historism är en »skola», som utgick från tysk historisk vetenskap och omfattade inställningar till frågan om historiens drivkrafter, till statens väsen och till människans moraliska förpliktelser gentemot överindividuella sammanhang förutom till den historiska kunskapens natur, medan hermeneutik är namnet på en grundläggande inställning till (historisk) kunskap, som bland annat omfattades inom historismen. Historisterna sökte bland annat filosofiska och universella sammanhang för den historiska kunskapen. Detta är åter något, varom jag och Liedman dokumenterat samstämmig uppfattning.¹⁶ Men här vill jag betona något, som veterligen inte tidigare behandlats i den debatt om historieforskningen som förts i Sverige under det sista dryga decenniet. Många historiker, som ingick i den historistiska traditionen, kom aldrig att sträcka sig till de stora meningssammanhangen och de filosofiska utblickarna. Många fick nog nöja sig med att anamma dem från Hjärnes skrifter eller hans läppar vid hans berömda postseminarier. Om man gör sig mödan att läsa några av de många avhandlingar i historia, som publicerades mellan 1860 och 1920, så skall man finna många sanna prov på faktasamlade. Man samlade in faktiska uppgifter ur materialet, man fogade bit till bit och man trängde så djupt man kunde i materialhögarna. Man gjorde inte detta för att få fram generaliseringar eller av andra positivistiska grunder. I stället gjorde man det i princip för att nå en bättre förståelse. Genom de faktiska uppgifterna skulle man tränga så nära föremålen – de handlande personerna – som möjligt och få en grund för att förstå dem. Man talade naturligtvis inte om fakta.¹⁷ Men man samlade sakuppgifter. Detta är »faktahermeneutik». Sådan har det säkert funnits minst lika mycket av som av »faktapositivism» i svensk historisk vetenskap. Detta är viktigt att notera för att få ett perspektiv på det man talar om i sådana termer.

3.

Birgitta Odén har i sin framställning av det Weibullska paradigmet framhävt två huvudlinjer som hon finner i den weibullska tematiken. Den ena huvudlinjen är ett idéhistoriskt konfliktperspektiv, som hon finner manifesterat hos Lauritz Weibull framför allt i hans »Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo», senare vidarefört av Erik Lönnroth i hans avhandling om Kalmarunionen och med nedslag, menar hon, också hos Sven A Nilsson, Jerker Rosén och Göran Rystad. Den andra huvudlinjen är, menar hon, de ekonomiska faktorernas betydelse vid förklaringen av politiska händelseförlopp. Hon hänvisar härvid till arbeten av Erik Lönnroth och Sven A Nilsson igen men också till vad hon själv och Ingrid Hammarström

skrivit. Hon konstaterar emellertid också, att Curt Weibull på ett annat sätt än brodern har dragit in handelsmotivet, och hon påpekar hur detta motiv som förklaring till politiska förlopp fått en stor genomslagskraft i forskningar utförda av Sture Bolin, Ingvar Andersson, Artur Attman och Per Nyström – även Erik Lönnroth hade ju passat att nämna också i detta sammanhang.¹⁸

Den anförda analysen hos Odén har föranlett Liedman att söka en parallell eller förebild till det weibullska tänkandet hos John Stuart Mill. Mill har nämligen, enligt Liedman, i *Principles of Political Economy* (1849) betonat människornas möjlighet att påverka handeln. Varudistributionen snarare än produktionen framstår därför som en egentlig variabel i samhällsutvecklingen. Det är den ena sidan av Mills tänkande, menar Liedman. Den andra sidan kommer fram i *On Liberty* (1859) och den innebär, att det är idéerna och idéernas kamp, som bestämmer den historiska utvecklingen – på ett lägre utvecklingsstadium härskarnas idéer och på ett mer avancerat stadium den fria konkurrensen mellan idéer.¹⁹

Jag måste härvid anmäla, att jag dels finner Liedmans tolkningar av Mill lättsinniga och ytliga, dels finner en komplett brist på relevans hos Mills ståndpunkter för de idéer som Birgitta Odén sparat hos »weibullare». Vad gäller Mills inställning till »den politiska ekonomin» är den fundamentala idén hos Mill, att det föreligger en skillnad mellan produktionens och distributionens beroende av människans medvetna beslut och viljeyttringar. Produktionen regleras enligt några pregnant sammanfattande formuleringar i *Principles of Political Economy* av »lagar och villkor» som har karaktär av »fysiska sanningar». Distributionen av det samhälleliga goda (wealth) är däremot en mänsklig institution, som kan ändras efter önskan.²⁰ Detta innebär enligt Mill att vi inte kan förutse »to what extent the modes of production may be altered, or the productiveness of labour increased by future extensions of our knowledge of the laws of nature, suggesting new processes of industry of which we have at present no conception». Han framhåller vidare ihärdigt, att produktions- och produktivitetsförändringar (som han i stort drar över en kam) är frukten av kunskapsförändringar och förändringar i teknologi.²¹ Liedman påstår att enligt Mill produktionens storlek är given av de naturliga omständigheterna och att den utgör »den stumma bakgrunden till det ekonomiska livet». Men av det citerade stycket framgår ju, att produktionsförändringar utifrån Mills ståndpunkt blir mycket intressanta ur ett historiskt perspektiv. Mill försäkrar också sina läsare, att kunskapsförändringar, som kan resultera i produktionstillväxt, gått snabbt och ingalunda kan antas ha något slut.²²

I sin analys av Mill och i jämförelsen mellan Mill, Hegel och Marx har Liedman underlåtit att göra en distinktion, som är vital för begripandet av Mill. Mill var förvisso individualist – alla samhällsförändringar återgick på något sätt till förändringar hos individer. Men Mill var inte decisionist – alla samhällsförändringar återgick inte på individers medvetna beslut. Genom underlåtenheten att notera denna skillnad skapar Liedman en egendomlig motsättning i Mills tänkande, som inte finns där.

Inte heller har jag lätt att återfinna hos Mill den tankegång om idéernas betydelse och »idéernas kamp», som Liedman talar om. Visst har Mill en allmän föreställning om en kamp mellan idéer, men då är det fråga om en allmän historisk utveckling som

skall leda till att man närmar sig »sanningen» i grundläggande intellektuella problem. I inledningen till *On Liberty* säger Mill dock att »the struggle between Liberty and Authority is the most conspicuous feature in the portions of history with which we are earliest familiar, particularly in that of Greece, Rome and England.» Härskarna – i form av despoter eller en härskande klass – stod mot »folket» i äldre tider. Nu har dock en tid kommit, då människor upphört att tycka, att deras härskare skall vara en oavhängig makt, oberoende av dem.²³

Mer intressant än Liedmans milltolkning är dock, om Mills tankegångar kan sägas i rimlig mening motsvara det som Odén menar är de båda huvudtemata i det weibullska paradigmet. Uppenbarligen inte. Vad Mill talar om gäller dels att idéer har (avgörande) betydelse för människor och samhälle och att de bör få utformas och konkurrera med varandra i en öppen kamp mellan rationella argument, dels att en »liberal» uppfattning om maktens ursprung hos folket har efterträtt uppfattningen att regeringens makt hade grunder oberoende av folket.

Vad »det weibullska paradigmet» skulle gå ut på i detta avseende enligt Odén är något som på sin höjd kan utgöra ett moment i den millska snabbteckningen av den historiska utvecklingen. Hos Odén är det fråga om två speciella idéers kamp mot varandra – en frihetlig och konstitutionell idé mot en nationell och despotisk.

Även det ekonomiska huvudtema, som Birgitta Odén urskiljer i »det weibullska paradigmet», svarar vid närmare betraktande väldigt dåligt mot vad Mill talat om. Odén delar in behandlingen av detta huvudtema i flera moment och urskiljer en grupp av historiker som allmänt laborerat med materiella förklaringar till det politiska handlande som är föremål för deras uppmärksamhet och en annan grupp, som speciellt sysslat med östersjöhandeln som förklaring till utrikespolitiken. I båda fallen är kopplingen mellan ekonomi och politik det centrala, och bestämda politiska handlingslinjer drivs fram av ekonomiska skäl eller handelsmotiv i speciell mening. Denna koppling saknas hos Mill, om man bortser från att han i största allmänhet tänker sig, att handeln kan bli föremål för politiska överväganden – det är ju denna »politiska ekonomi» som *Principles* handlar om – eftersom den kan bli påverkad av människors val.

Slutsatsen måste bli, att den idéhistoriska utblick som Liedman sökt ge genom att föra in Mill i sammanhanget är förfelad. De väsentliga leden i vad Odén menar utgör »det weibullska paradigmet» saknas hos Mill. Till yttermera visso saknas en genomgång av vilka alternativa tänkare²⁴ – filosofer, ekonomer, politiker eller historiker – som kunde ligga nära till hands att jämföra med förutom Mill.

4.

Av det föregående framgår, att jag inte är benägen att godta Norrlids, Forsers och Liedmans olika, på Birgitta Odéns undersökning vilande, speciella utvidgningar av hennes tes. Därav följer emellertid inte, att jag också måste avvisa hennes framställning i fråga om argument och resultat. Tvärtom vill jag mena, att många av de re-

sultat Odén för fram i sina historiografiska undersökningar – jag avser därvid inte bara hennes här ovan citerade undersökning om det historisk-kritiska genombrottet utan också hennes uppsats om Scandia och hennes stora och med ett brett perspektiv anlagda studie över Lauritz Weibulls ställning i historikervärlden och utveckling fram till professuren²⁵ – har lett till nya och fördjupade perspektiv på Lauritz Weibulls personliga insats och på hans, Curt Weibulls och deras elevers samlade betydelse för svensk historisk forskning. Vad jag ställer mig tveksam till i Odéns historiografiska studier är de förutsättningar med vilkas hjälp analysresultatet ges perspektiv. I dessa förutsättningar ligger dels ett begreppsligt problem, dels ett bevisningsproblem.

För att börja med bevisningsproblemet antyder Odén själv dess karaktär, när hon konstaterar, »att avsikten inte är att skapa kriterier för hur man skiljer 'weibullare' från andra historiker». Och hon fortsätter: »Eftersom paradigmet var segerrikt, är det naturligt, att idéerna återfinns också hos andra forskare. Intressant är i detta sammanhang i stället, om idéerna haft stark genomslagskraft bland de forskare, som tveklöst bör räknas till den weibull-arupska forskningstraditionen.»²⁶

I detta sammanhang beskriver hon problemet så, att det framstår som om en vetenskapssocial gruppbildning var själva utgångspunkten för forskningarna. Det finns alltså några historiker, som tveklöst hör till en viss forskningstradition, och det gäller att ta reda på vilka idéer som haft mest genomslag hos dem, förefaller det. Så går Odén emellertid inte till väga i praktiken. Hon pekar aldrig ut vilka forskare det är, som tveklöst hör till »weibullarna», och när hon gång på gång återkommer till historiker – olika uppsättningar i olika sammanhang – som omfattat den ena eller andra av paradigmet idéer, så sker det i form av exemplifieringar.

I själva undersökningen tar däremot Odén utgångspunkten i idémoment. Paradigmet delas upp i ett antal beståndsdelar, och beträffande dessa för Odén en diskussion. Varje idémoment tillskrivs Lauritz Weibull, Curt Weibull eller Erik Arup eller flera av dessa och därutöver en eller flera andra historiker: dessa är i den ordning de förekommer i uppsatsen Astrid Friis, Erik Lönnroth, Sven A Nilsson, Birgitta Odén, Ingrid Hammarström, Ingvar Andersson, Gunnar T. Westin, Hans Villius, Sture Bolin, Jerker Rosén, Göran Rystad, Folke Dovring, Artur Attman och Per Nyström²⁷ – de övriga historiker som nämns utgör inte led i exemplifieringarna, men ibland fordras förkunskaper för att inse detta, såsom beträffande Karl-Gustaf Hildebrand.²⁸ Utgångspunkten tas däremot aldrig i ett visst konglomerat av forskare: en exemplifiering behöver inte ha något enskilt namn gemensamt med en följande.

Häri ligger uppenbarligen en bevisningsteknisk svårighet, som det tycks mig att Odén inte klart tagit ställning till. Gäller bevisningen, såsom hon uttryckligen säger, vilka idéer som faktiskt omfattades inom en skola, då har undersökningen en vetenskapssociologisk karaktär. Men då borde utgångspunkten tas i själva grupperingen och från början anges vilka historiker, som kan räknas som »weibullare» och utifrån vilka kriterier grupperingen är fastställd. Detta blir desto angelägnare som Odén själv konstaterar, att många av de idémoment, som hon tillskriver »det weibullska paradigmet», förekom bland andra forskare, och eftersom hon anser sig kunna utpeka forskare ur »en annan tradition». Det tycks mig emellertid som om Odén inte arbeta-

de utifrån den av henne själv angivna utgångspunkten. I stället fixerar hon ett antal idémoment, och dessa borde då utgöra grunden för »det weibullska paradigmet». I så fall bör de också kunna utgöra »kriterier för hur man skiljer 'weibullare' från andra historiker». I det fallet blir det emellertid desto mer intressant, vilket komplex av idéer som skall utgöra själva paradigmet. Skulle alla moment, som Odén tar till betraktande, krävas för att vara »weibullare», så tycks det tveksamt om ens Lauritz Weibull skulle kvalificera. Om kravet är mindre strängt, får vi inte veta vad det är, eftersom Odén vägrar att ta ställning på det sättet.

I problemet, om grupperingen är utgångspunkten och kartläggningen av idéer (disparata eller sammanhängande) inom gruppen vad som skall fastställas och avgörande för paradigmet, *eller* om idékomplexet (paradigmet) är utgångspunkten och historiker som representerat större eller mindre delar av detta bara exemplifieringar – däri ligger bevisningsproblemet.²⁹

5.

Begreppsproblemet i Odéns framställning har naturligtvis att göra med hur man vill ställa sitt forskningsproblem, när man vill genomföra sin bevisning. Jag var i min beskrivning av vad Odén sysslat med i sin historiografiska forskningsinsats avsiktligt vag i föregående avsnitt. För att beskriva vad hennes uppsats handlade om använde jag ord som skola eller gruppbildning, medan jag lät paradigmet flyta in i mitt referat och min analys av hennes egna uttalanden. Paradigm är uppenbarligen i detta sammanhang ett nyckelbegrepp.

För paradigmbegreppet hänvisar Odén till Thomas S Kuhn och till Håkan Törnebohm. I realiteten skjuter hon den förre helt åt sidan och använder sig av en av den senares många utläggningar på temat om paradigmer och undersökande system.³⁰ Vad Kuhn själv lägger in i begreppet paradigm är oklart. I sin bok beskriver han en rad olika vetenskapshistoriska förändringsförlopp med termen. De rör alla naturvetenskap – humanvetenskaper tar han inte någonsin uttryckligen i betraktande, och med hänsyn till engelskt språkbruk kan detta ha att göra med en principiell synpunkt, som Kuhn inte utvecklat, för »scientific revolutions» omfattar inte med nödvändighet vetenskapliga förändringar i samhällsvetenskap och humaniora. Detta är värt att understryka, därför att det alltså inte är någon självklarhet, att paradigmbegreppet i Kuhns mening skall vara användbart för humanvetenskapernas vetenskapsteori och vetenskapshistoria, fastän paradigmatermen kommit att bli gouterad just i sådana kretsar för de egna vetenskapernas förändringar.³¹ Kuhn kan emellertid ingalunda göra anspråk på begreppslig klarhet, eftersom han samtidigt pekar på att den utveckling han vill kalla vetenskapens framsteg »is not different in kind» från framsteg inom andra fält – det förefaller som om han därvid avsåg filosofi, konst och samhällsvetenskap och i varje fall nämns dessa fält i den diskussion som gäller vetenskapens avgränsning. Kuhn vill också göra gällande, att (natur)vetenskapens isolering från »lekmannaefterfrågan och vardagslivsefterfrågan» gör att (natur)vetenskapens

framsteg inom »normalvetenskapen» blir mer påtagliga än framsteg inom andra fält. Inom naturvetenskapen saknas rivaliserande skolbildningar, vilket i sin tur har att göra med att inom den befriar paradigmdominansen vetenskapsmännen från att ifrågasätta grundförutsättningarna, så att de kan ägna sig åt normalvetenskapen (något av ett cirkulärt argument, onekligen). På något sätt är naturvetenskapens paradigmbärande särpräglad, vill Kuhn mena, och detta har att göra med det naturvetenskapliga vetenskapssamhällets isolering, dels genom utbildningsanstalterna, dels genom avsaknaden av sociala krav på vetenskapens inriktning och resultat.³²

Vad jag velat peka på med föregående återgivande av Kuhn är inte i första hand, att hans paradigmbegrepp är vagt och mångtydigt – det har diskuterats tillräckligt.³³ Mitt syfte är i stället att framhålla, att mycket tyder på att Kuhn använder sig av ett paradigmbegrepp, som han anser vara giltigt för naturvetenskapens framsteg genom teoribytten, men som han inte vill hävda har giltighet därutöver. Dessutom vill jag peka på två egenskaper, som Kuhn tillskriver paradigmer/paradigmskiften. För det första innebär ett paradigmskifte ett nytt sätt att uppfatta (koncipiera) ett givet område och företeelser inom detta.³⁴ En sådan nykonception av processer och företeelser har att göra med vad man brukar kalla för teorier – en distinkt betydelse hos denna flertydiga term. För det andra blir ett nytt paradigm dominant och slår ut tidigare normalvetenskap i ett föregående paradigm – det ligger i grundtanken med att Kuhn använder begreppet paradigm, förefaller det.³⁵

Jag har inte velat framhålla dessa Kuhntolkningar, därför att jag skulle tillskriva honom någon ensamrätt till termen paradigm. Inte heller delar jag den nu florerande uppfattningen, att idéers uppkomst har ett nödvändigt samband med deras innehåll och användbarhet. Avsikten är endast att framhäva, att Kuhns paradigmbegrepp inte på något lätt sätt låter sig överföra till historiedisiplinen. Om man däremot inte vill bibehålla Kuhns innebörd i begreppet paradigm, bör man inte återropa hans resonemang om paradigm. Om man ändå vill överföra paradigmbegreppet till humanvetenskapernas område, kan man gå olika vägar. Två huvudlinjer är vanliga och ligger nära till hands.

Den första av de alternativa linjerna företrädes av Håkan Törnebohm. Hans linje innebär, att paradigmbegreppet ges en rad bestämmelser för att det skall motsvara »överordnade styr- och kontrollorgan». Världsbild, forskningsinriktning, vetenskapsyn, vetenskapsetik och vetenskapsestetik är moment som Törnebohm anser sig böra urskilja i ett sådant styr- och kontrollorgan, för vilket han använder termen paradigm med hänvisning till Kuhn men som han aldrig påstår skall vara en innehållslig motsvarighet till Kuhns eget paradigmbegrepp.³⁶ Det mångfacetterade styr- och kontrollorgan, som Törnebohm kallar för paradigm, är uppenbarligen också något helt annat än Kuhns paradigm. Törnebohms begrepp är inte på något sätt uttryckligen och direkt knutet till vetenskaplig teoribildning. Det låter sig lika adekvat använda på humanvetenskapernas område som på naturvetenskapernas. Det skiljer ut vissa vetenskapsidkare, som fylkas kring vissa uppfattningar och normer, från andra. Detta paradigmbegrepp är alltså en god och användbar precisering av vad man kan mena med vetenskaplig skolbildning. Det är till detta paradigmbegrepp, som Birgitta Odén anslutit sig.

Törnebohm och Odén är ingalunda ensamma om uppfattningen, att termen paradigm i historiografiska sammanhang lämpligen ges ett innehåll, som avgränsar skolbildningar. Så har Traian Stoianovich i sin undersökning av Annales-skolan redan i bokens titel valt beteckningen paradigm för det han vill analysera. I boken urskiljer han så tre paradigm. Det första är ett embryonalt funktionellt paradigm, som han menar florerade i de flesta europeiska samhällen under 1700-talet, det andra är ett utvecklingsparadigm som dominerade historisk vetenskap under 1800-talet, och det tredje är ett funktionsstrukturellt paradigm, som blivit dominerande under 1900-talet inte minst genom Annales-skolans inflytande.³⁷ Stoianovich ger alltså korta analytiska kriterier, men dessa skiljer sig endast i obetydlig utsträckning i fråga om det första och det tredje paradigmet. I realiteten hänvisar han genom sina historiografiska preciseringar till mycket mer komplicerade strukturer än vad de analytiska kriterierna ger vid handen. Det är »skolor» han på detta sätt talar om, dvs tids- och miljöbundna konstellationer av vetenskapsutövare, som faktiskt kombinerat vissa bestämda föreställningar och teorier, som saknar ett klart logiskt sammanhang.

Georg Iggers är i detta hänseende mer explicit än Stoianovich. I sin analys av nya riktningar inom europeisk historieskrivning har Iggers talat om framför allt historismen som ett paradigm. Han klarlägger där, att han med historism menar en komplicerad faktisk idéstruktur, som blomstrade i Tyskland under 1800-talet och långt in på 1900-talet, och att i denna idéstruktur ingick en hermeneutisk vetenskapsteoretisk grunduppfattning.³⁸ Men det är då viktigt att observera, att Iggers inte menar, att hermeneutiken utgjorde paradigmet. Iggers använder alltså också paradigmbegreppet i skolbildningsmeningen.

En annan alternativ paradigmatolkning är att paradigm skulle hänföra sig inte till vetenskapliga teorier utan till vetenskapsteoretiska grundförutsättningar. I en grundlärobok för universitetsbruk har Lennart Nordenfelt framfört tanken, att man skulle kunna betrakta marxism, strukturalism och hermeneutik som paradigm (inom humaniora, som är det fält Nordenfelt behandlar).³⁹ Om man skall söka utforma ett paradigmbegrepp, som åtminstone till vissa delar har parallellitet med Kuhns men som samtidigt går att använda på humaniora, tycks mig förslaget att söka dess förankring i vetenskapsteoretiska förutsättningar vara värt att beakta. Visserligen förefaller det mig också klart, att man i så fall måste komplettera Nordenfelts lista med »positivism» i en eller flera olika betydelser, och man kan också invända att marxismbegreppet knappast är i första hand vetenskapsteoretiskt orienterat, något som Nordenfelt själv i ett annat sammanhang tycks vilja beakta,⁴⁰ även om han hävdar att marxismen inkluderar ståndpunkter i kunskapsteori och vetenskapsteori. Den uppfattning, som Nordenfelt här fått stå som talesman för, innebär alltså, att paradigmbegreppet skulle få innebörden »vetenskapsteoretisk utgångspunkt» eller något sådant. Att detta är en annan uppfattning än Kuhns behöver väl knappast påpekas, och något annat menar säkerligen inte Nordenfelt. Kuhn tycks ju förutsätta, att de vetenskapsmän, som står och stått som talesmän för skilda paradigm, utgått från samma grundförutsättningar om vetenskapens villkor och den vetenskapliga kunskapens natur, även om de skiljer sig i sin begreppsbildning på det vetenskapliga området och att

därmed de teorier de utformat fått helt olika karaktär. För Kuhn ingår paradigmskiftena i en serie av »vetenskapens framsteg». Det finns däremot ingen anledning eller möjlighet att på detta sätt tala om »vetenskapens framsteg», när man jämför en hermeneutisk och en positivistisk historietolkning av ett och samma skeende – det är inte ens säkert att man på innehållsliga grunder kan avgöra vilken som kommit först.

Jag vill nu konkludera denna del av min framställning med att konstatera, att jag tycker mig kunna urskilja tre klart åtskilda betydelser av paradigmbegreppet (som blir något flera genom att de krav som bestämmer betydelserna, också kan kombineras med varandra).

Ett paradigm konstitueras genom

1. en vetenskaplig teori, dess ontologiska förutsättningar och begreppsliga grundvalar
2. sådana vetenskapsuppfattningar och normer, som kan hålla samman en skolbildning
3. en vetenskapsteoretisk utgångspunkt

Vad som gäller för paradigm i en av dessa betydelser behöver inte gälla för paradigm i någon av de andra betydelserna.

6.

I förhållande till de tre betydelser av paradigm, som jag urskilt i det föregående finns det anledning att konstatera vissa saker om historieforskning i allmänhet och bröderna Weibull och deras elever i synnerhet.

Först och främst är det lätt att konstatera, att paradigm i betydelsen vetenskaplig teori och dess begreppsliga grundvalar inte är särskilt frekventa inom den historiska vetenskapen. Det står väl helt klart, att den materialistiska historieuppfattningen – alltså »marxism» i en speciell mening av termen marxism – utgör en sådan humanvetenskaplig teori, men den har dock inte slagit igenom och slagit ut alla andra på det sätt Kuhn förutsätter att ett nytt paradigm skall göra. Utöver den materialistiska historieuppfattningen kan möjligen funktionalismen – specifikt: strukturfunktionalismen i Talcott Parsons' variant – tänkas kvalificera som detta slag av paradigm, men det är högst diskutabelt och kräver förmodligen en avsevärd tänjning av teoribegreppet.⁴¹ Det intressanta ur den här anlagda synpunkten är dock, att bröderna Weibull på intet sätt stod som förnyare av historievetenskapen ur denna synpunkt. De lanserade inte någon ny vetenskaplig teori, som kunde användas till förklaringen av historiska fenomen, och de införde inte heller i Sverige någon sådan teori, som redan fanns utarbetad och i användning i utlandet. De införde över huvud taget inget nytt sätt att koncipiera det historiska skeendet, utan de höll sig på det begreppsliga planet tämligen strikt till vad som var vedertaget i den vetenskapliga miljö de kom ur.

Vad gäller paradigm som vetenskapliga skolbildningar ligger ett grundläggande problem i att operationalisera det mångfacetterade »styr- och kontrollorganet», som Törnebohm talat om, så att inte varje gruppbildning bland vetenskapsutövare blir till

ett paradigm (för då blir begreppet ointressant). Det är svårt att tänka sig, att världsbild, forskningsinriktning, vetenskapssyn, vetenskapsetik och vetenskapsestetik skulle kunna stå i något annat än en tillfällighetsrelation till varandra, dvs att det skulle vara nödvändigt att omfatta en viss vetenskapsestetik och vetenskapsetik om man omfattar en viss vetenskapsuppfattning etc. Detta gör, att det konglomerat av styrmedel, som Törnebohm fört samman i sitt paradigmbegrepp, kan tänkas utsättas för gradueella förskjutningar. Några vetenskapsmän avviker från paradigmatets ursprungsformulering genom en ändrad vetenskapsestetik, en ändrad vetenskapsetik, ett ändrat vetenskapsideal eller någon annan förändring, men var och en bara i ett moment. Var går då gränsen för paradigmat? Detta operationaliseringsproblem för begreppet överordnat styr- och kontrollorgan motsvarar i viss utsträckning vad jag förut påtalat som Odéns bevisningsproblem. Konkret innebär detta beträffande bröderna Weibull och deras elever, att man behöver kunna skilja det förhållandet, att de kände gemenskap och hellre samarbetade inbördes än med andra och befordrade varandras intressen snarare än andras (om de nu gjorde det), från frågan om och i vilken utsträckning de (och andra) faktiskt omfattade gemensamma uppfattningar om vetenskapens innehåll och normer. Detta gäller dem naturligtvis var och en för sig i förhållande till styr- och kontrollorganet, men det kan vara svårt eller omöjligt att finna sådana operationaliseringar, som ger en undersökningsmöjlighet för alla som kan ha omfattats av »skolbildningen» i den teoretiska meningen (vilken inte måste sammanfalla med skolbildningen i den sociala meningen, dvs den faktiska gruppbildningen). Ett annat problem är hur stora skillnaderna i uppfattning måste vara, för att man skall tala om skilda styr- och kontrollorgan, dvs skilda paradigm i denna mening. Var Sture Bolins orientering mot matematiska modeller ett sådant annat paradigm eller ej? Och vad gäller andra grupper bland svenska historiker kan man ur denna synpunkt fråga sig om det fanns ett »hjärneskt» paradigm, och vad detta omfattade, eftersom skillnaden mellan Harald Hjärne och hans elever var betydande i flera avseenden. Och de grupper som bildades i Stockholm kring Sven Tunberg och Nils Ahnlund, slöt de upp kring ett hjärneskt (eller geijerskt?) paradigm, eller utformade de ett sådant särpräglat vetenskapligt styr- och kontrollorgan, som kan kallas paradigm?⁴² Hur den vetenskapssociologiska frågeställningen, vilken roll gruppbildningar spelat för den historiska vetenskapens utveckling i Sverige, skall knytas samman med den vetenskapsteoretiska, vilken typ av vetenskapligt styr- och kontrollorgan historikerna bekant sig till, är alltså inte avgörbar utan en ingående diskussion om hur man skall kunna iaktta styr- och kontrollorganet och dettas verkningar och när ett sådant förlorar sin identitet.

Vad gäller paradigm som vetenskapsteoretisk utgångspunkt vill jag gärna framhålla, att jag tycker att det är både intressant och avgörbart, vilka paradigmerna i detta avseende varit i olika miljöer, och när förändringar inträffat. En grundläggande poäng i min egen skildring av Lauritz Weibulls brott mot historikernas vetenskapliga miljö i Sverige på 1910-talet är att han i vetenskapsteoretiskt avseende hade en annan utgångspunkt än vad historieämnets företrädare på professorsstolarna haft från Geijer och framåt. Hans »positivism» (i en betydelse av termen) bröt av mot den historiskt hermeneutiska traditionen.

Där har vi alltså en brytning mellan två paradig i den vetenskapsteoretiska betydelsen. Vad gäller dessa paradig kan man göra flera intressanta observationer:

1. Det nya paradigmet kan varken sägas vara »weibullskt» eller svenskt. De båda stridande paradigmen var grundade på internationella vetenskapliga skiljelinjer.
2. De båda paradigmen förekom – och förekommer? – sida vid sida under en lång tid. Det var alltså inte fråga om att ett nytt paradig slog ut ett gammalt med någon obönhörlig inneboende kraft.
3. Det empiristiska paradigmets positivism går inte lätt att entydigt precisera. Inom dess ram ryms flera olika vetenskapliga orienteringar. Lauritz Weibulls positivism skulle kanske kunna kallas en »de singulära historiska påståendenas positivism» men bland hans elever och elevers elever kom andra orienteringar inom den positivistiska ramen att dominera: funktionell analys av politik och induktivt generaliserad social historia i första hand.⁴³

7.

Det finns ingen anledning att förkasta någon av de tre olika betydelser av paradig, som jag urskilt i det föregående, för användning rörande historia och annan humanvetenskap. Det viktiga är emellertid att betänka, vad de skulle vara användbara till, dvs vilka frågor man kan besvara med hjälp av denna begreppsapparat. Vad jag sökt visa är, att det är helt olika frågor man varit ute efter att besvara med hjälp av begreppet paradig, och att det alltså finns all anledning att göra vissa begrepsdistinktioner. Vad man framför allt varit intresserad av att klargöra med hjälp av termen paradig är frågor som gäller vari grundläggande drag i vetenskapliga skolbildningar bestått, och möjligen kan betydelsen av att fastlägga vetenskapsteoretiskt olika infallsvinklar också sägas ligga inom ramen för en sådan frågeställningstyp. Vad det gäller i dessa sammanhang är alltså på vilket sätt historikernas olika sätt att närma sig historien skall förstås och karakteriseras.

Vissa grunddrag i utvecklingen av skolbildningar tror jag emellertid att man bättre analyserar i en annan begreppsapparat. De begrepp jag vill använda är minimikrav och optimumnormer. Minimikraven är sådana krav som vetenskapsmannen (humanvetaren/historikern) ställer på vetenskapsutövningen för att den över huvud taget skall kunna kallas vetenskap.⁴⁴ Man kan naturligtvis säga, att sådana oavvisliga krav måste ingå i metodologin för en vetenskap, och man kan t o m hävda, att oavvislighetskravet kan utgöra en definition på metodkrav. I varje fall det senare och troligen även det första blir tämligen ointressant, om man får lov att konstatera, som jag menar att man måste, att många oavvisliga krav gäller svårbestämda delar av den vetenskapliga verksamheten, som vilka frågor man över huvud taget kan använda ett visst material att besvara, och vilka slutsatser en viss typ av indiciebevisning kan göra berättigade. Optimumnormerna däremot vill bara ange en skala för bra och mindre bra vetenskap. Uppenbarligen är det så, att vissa vetenskapsutövare kan behandla som optimum-

normer i en gradskala vad andra dikotomiskt behandlar som minimikrav, även om detta är förhållandevis sällsynt. Minimikraven gäller främst frågor som rör sättet för vetenskapens utövande och optimumkraven främst vad vetenskapen skall handla om, men konsekvensrelationerna mellan de båda fälten knyter dem tätt till varandra. Svar på frågan, vilka »områden» (eller fält, eller problem) som bör behandlas, får konsekvenser för svar på frågan, hur vetenskapen bör utövas.

Vad gäller Lauritz och Curt Weibull, deras lärjungar och den senare historiografiska utvecklingen i Sverige vill jag hävda, att ett ur vissa synpunkter adekvatare svar på frågan, vilka förändringar som inträtt, kan ges i termer av minimikrav och optimumnormer än i termer av paradigm och paradigmskiftet. Jag skulle då vilja hävda – om än tills vidare tentativt – att vad Lauritz och Curt Weibull gjorde, var att de ville och lyckades förändra historievetenskapens minimikrav. De ville genomföra stränga regler beträffande materialbehandlingen – där var strängheten men inte reglerna nya – och nya regler beträffande »rekonstruktionen av det förgångna». Vad gäller optimumnormerna var de inga nydanare. Vad som senare har hänt är, att bröderna Weibulls nya minimikrav kommit att bli först tämligen allmänt godtagna och sedan till en del mindre aktuella med en förändrad inriktning av historievetenskapen, som i Sverige slagit igenom inte minst på grund av weibullevernas och deras elevs starkt förändrade optimumnormer.

Vad dessa begreppsapparater – både den som använder termen paradigm i olika betydelser och den som jag här sökt presentera med termerna minimikrav och optimumnormer – i första hand är användbara till är att besvara frågor som gäller historiska (eller andra humanvetenskapliga) skolbildningars grundläggande karaktär och förändringar inom dem och skiljemärken dem emellan. Detta är ett sedan länge kärt fält inom för historiografiska studier. Temat »den fjättrade Clio», för att använda Hugo Valentins term, har varierats på en mängd olika sätt. Man har under årens lopp skaffat en god kunskap – hägnad i historismens grundkonception – om den historiska vetenskapens allmänna utveckling och beroende av »tidsandan» och samhällsutvecklingen. Med hjälp av paradigmbegreppet i de ovan anförda betydelserna och begreppen minimikrav och optimumnormer kan denna kunskap utvidgas och förfinas. Vi kan få mer och i vissa stycken annorlunda kunskap om historikernas beroende av sin tid och miljö, genom att också metodapparaten och vetenskapsteorin och inte bara infattningen av kunskapsområdena sätts i relation till mer grundläggande miljöbetingelser.⁴⁵

Vad begreppen minimikrav och optimumnormer inte omedelbart lämpar sig till är att strukturera svar på frågor som gäller den historiska kunskapens växt. Att detta borde vara ett viktigt område, torde vara obestridligt. Vad Kuhn ville göra, var att ge en ram för analysen av den vetenskapliga kunskapens tillväxt – en annan ram än den som exempelvis Popper tidigare givit. Det är också frågan om vad som konstituerar den vetenskapliga kunskapens växt, som har varit grundtemat i den senare diskussionen om Kuhn och hans insats. Men perspektivet om vetenskapens växt har tappats bort i humanvetarnas diskussion utifrån Kuhn.⁴⁶ Redan tidigare finns några andra försök att bestämma vad det är som konstituerar kunskapstillväxten inom historiskt

orienterade vetenskapsgrenar,⁴⁷ men varken den strukturalistiskt »poetiska» eller den positivistiskt additiva lösningen tycks svara mot vad den stora mängden av historiker tror att de gör (om jag får generalisera mina erfarenheter från läsning och från samtal med andra). Säkert finns det inte *en* syn på vari den historiska kunskapens tillväxt består, utan flera, och här kommer relationen till minimikrav och optimumnormer in. Då dessas förändring ägt rum i en historiografisk utveckling som utspelats parallellt med det faktiska forskningsarbetet, blir analysen av de historiska upptäckterna eller den historiska kunskapens växt knuten också till den historiografiska utvecklingens normativa förutsättningar.

Konklusionen av det i denna uppsats förda resonemanget skulle bli följande. Paradigmbegreppet behöver en precisering i åtminstone tre olika riktningar för att bli till ett användbart instrument för analys av humanvetenskapliga förändringar. Många sådana förändringar och många faktiskt existerande meningsskiljaktigheter mellan enskilda historiker och historikerskolor låter sig dock bättre precisera i termer av minimikrav och optimumnormer. För analysen av den historiska kunskapens växt behövs modeller som både tar hänsyn till paradigmbegrettets möjligheter och till det utvecklingsperspektiv som begreppen minimikrav och optimumnormer ger möjlighet att historiografiskt förankra.

Historical schools and paradigms

The point of departure of the article is the recent discussion in *Scandia* on paradigm changes and historical schools. Ingemar Norrlid's thesis that historical science in Sweden has entered a stage of impoverishment and that it is approaching a paradigm shift is dismissed, at least in so far as it is based on the use of Thomas Kuhn's book *The Structure of Scientific Revolutions*. That which Kuhn is presenting in this work is a philosophy-of-science interpretation of scientific change which cannot be utilized for conclusions of a sociology of science or social psychology kind.

Norrlid's presentation has its inspiration in Birgitta Odén's presentation of the Weibull school. The same is the case for Sven-Eric Liedman and Tomas Forser in different presentations. Forser's categorization of the Lauritz and Curt Weibull brothers as belonging to a current which is called »positivism of facts» is dismissed, at least in so far as the term is meant to denote the collection of facts for their own sake. At the same time it is stated that the competing tradition of hermeneutics has elements of what might be labeled »hermeneutics of facts». Liedman has focused on the economic motives and constitutional arguments in Birgitta Odén's analysis of the Weibull brothers and connects them to John Stuart Mill. The author demonstrates that there exists no basis for such a connection.

In Birgitta Odén's argumentation about the Weibull school (*Scandia* no. 41, 1975) the author finds conceptual and proof-technical problems. By alluding to a diluted version of Kuhn's paradigm shift interpretation of the growth of knowledge in science (H Törnebohm), Odén gives to the paradigm concept a social content: a school that is centered on certain views and norms. A third meaning of the concept also is to be found in literature, i.e., different theory-of-science points of departure.

The author holds that Kuhn's meaning (scientific theory) in the paradigm concept is not adaptable to the humanities, that the school building meaning leads to problems of delineation and proof, and that different theory-of-science points of departure have existed side by side. The conceptual pair of »minimal demands» and »optimum norms» is presented as better suited for the analysis of differences within the humanities.

NOTER

1. Ingemar Norrlied, »Utveckling eller utarmning: den historiska forskningen i Sverige vid skiljevägen», i *Scandia* 44 (1978), 5–24.
2. Birgitta Odén, »Det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning», i *Scandia* 41 (1975), 5–29 (Odén 1975a). Se även dens., »Historia som forskningsprocess», i *Scandia* 39 (1973), 151–158 (Odén 1973a).
3. Se framför allt Tomas Forser, »En helig allmänlig kyrka . . .», i *Humaniora på undantag?* utg av T Forser, Sthlm 1978, 125–176 samt även Sven-Eric Liedman, »Den historisk-kritiska skolan i idéhistorisk belysning», i *Scandia* 41, 249–269, spec 249f, där paradigmskiftet i sak accepteras efter Odéns framställning, även om termen undviks. I ett motinlägg, »Marxism och historieforskning», i *Artes* 1979:3, 115–126, förnekar däremot Erik Lönnroth utan närmare argumentering, att »weibullianismen» utgjort något nytt »paradigm» (122).
4. Håkan Törnebohm, Paradigm i vetenskapernas värld och i vetenskapsteorin, *Avd för vetenskapsteori: Rapport*, nr 59, Gbg 1974.
5. Thomas S Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Univ of Chicago Press 1962/1970.
6. Margaret Masterman, »The Nature of a Paradigm», i *Criticism and the Growth of Knowledge* utg av I Lakatos & A Musgrave, Cambridge Univ Press 1970/1974, 59–89.
7. I debatten om Kuhns insats har ingen hävdad något sådant, även om man tvekat om vad den egentligen består i. »Psychology of discovery» (i stället för Poppers »logic of discovery») säger Lakatos (Imre Lakatos, »Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes», i Lakatos & Musgrave 1970/74, 178); historisk beskrivning kombinerad med föreskrifter, säger Feyerabend (Paul Feyerabend, »Consolations for the Specialist» i Lakatos & Musgrave 1970/74, 198f); normativt, antyder Kuhn själv i en litet dunkel polemik mot Popper (»Reflections on My Critics», Lakatos & Musgrave 1970/74, 235).
8. *Humanistisk och teologisk forskning i Sverige*. Nuläge och framtidsperspektiv, Statens humanistiska forskningsråd 1973.
9. Liedman 1975, 253–260 (om historismen), 260–267 (om Mill).
10. Sven-Eric Liedman, »Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv», i *Humaniora på undantag*, 9–78, spec 12–16, 42–53.
11. Rolf Torstendahl, Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920 (*Studia historica Upsaliensia* 15), Uppsala 1964, spec kap 8 och 9. Beträffande begreppet historism, dess användbarhet och lämpliga bestämning, se bl a D E Lee & N Beck, »The Meaning of Historicism», i *American Historical Review* 59 (1953–54), 568–577; Georg G Iggers, »The Dissolution of German Historicism», i *Ideas in History* utg av R Herr & H T Parker, Durham 1966, spec 288–290; Leonard Krieger, »Elements of Early Historicism: Experience, Theory and History in Ranke», i *History and Theory, Beiheft 14*, 1975, 1–14 (Iggers och Krieger har också berört frågan i andra framställningar); Maurice Mandelbaum, *History, Man and Reason*, Baltimore 1971, 41–138, spec 41–49.
12. Liedman 1975, 254.

13. Forser 1978, spec 128. Den direkta sammanställningen av Schück och Weibull saknas i den tidigare version av undersökningen, som Forser publicerat under titeln »Till frågan om den goda metodiska trätan», i *Tidskrift för litteraturvetenskap* (TFL) 1976:1,5–34, se spec 6–9 och 29–30.
14. Forser 1978, 155–157, jfr 128–134 och 175f. Beträffande begreppet faktapositivism har Erland Josephson gjort intressanta iakttagelser om dess väg in i diskussionen från Aksel E Christensen, via Birgitta Odén till Forser och andra (»Positivismen och Lauritz Weibull», ett manuskript som jag fått ta del av). Begreppets innehåll har diskuterats av Peter Hallberg (»Vem är positivist?», i TFL 1976:2–3, 162–172) och Mats Furberg (»Mer om en träta», i TFL 1976:2–3, 173–183); jfr även Gunnar Brandell »Litteraturforskning och positivism», i *Svensk litteraturtidsskrift* 1979:1, 13–24.
15. Forser 1978, 155.
16. Torstendahl 1964, kap 10; Liedman 1975, 255f, Liedman 1978, 45f.
17. Anders Gomér tycks i en uppsats i *Scandia* (»Den totala lösningen. En undersökning av det rena förnuftet», *Scandia* 44 (1978), 145–193) vilja göra gällande någonting av vetenskapsteoris förhållande till föreställningar om »fakta». Hans intresse i detta avseende knyter sig dock bara till att genom en gigantisk operation med partiella likheter som instrument söka sammanfoga några nutida svenska historiker med Platon och med fascismen. På vägen gör han sig skyldig till »det genetiska misstaget» samt ett antal andra med fina latinska namn försedda slutledningsfel. Den »doktrin» han på detta sätt anser sig kunna bestämma belyses med lösryckta citat från när och fjärran, varvid deras sammanhang inte spelar någon roll för Gomér, om bara han får några associationer kring dem. Detta gör hans framställning meningslös som vetenskapligt debattinlägg. Kritik av vetenskapsteoretiska förutsättningar är nyttig och nödvändig, om kritiken tar formen av blottläggande av vilka uttryck och konsekvenser de vetenskapsteoretiska förutsättningarna tar sig och får. Det är också ofrånkomligt, att det kan finnas svårigheter att hitta en rimlig värderingsgrundval för exempelvis historiska arbeten som är skrivna utifrån en annan vetenskapsteoretisk utgångspunkt än den bedömarens omfattar. Sådana svårigheter bör belysas och diskuteras. Diskussionen måste då föras med argument som uppfyller vissa krav på kommunikationsgemenskap: logisk uppbyggnad och rationalitet i första hand. Sådana krav fyller inte Gomérs argumentering.
18. Odén 1975, 18f.
19. Liedman 1975, 261.
20. John St Mill, *Collected Works*, vol 2, Toronto 1975, 199f. Beträffande Mills ekonomiska tänkande, se Pedro Schwartz, *The New Political Economy of J S Mill*, Durham 1972, spec 61–65.
21. Mill, *Collected Works* 2, 199.
22. Mill, *Collected Works* 3, 706. Synpunkten återkommer också drygt 20 år senare i Mills uppgörelse med socialismen, »*Chapters on Socialism*», *Collected Works* 5, 738. Se även Graeme Duncan, *Marx and Mill. Two Views of Social Conflict and Social Harmony*, Cambridge 1973, 209–285.
23. Mill, *Collected Works* 18, Toronto 1977, 217f, Duncan 1973, 214f.
24. Jag har argumenterat för en metodisk princip av innebörd att alternativ måste diskuteras och uteslutas i min bok *Historia som vetenskap*, Stockholm 1966/71, 165. Frågan diskutetas också av Göran Hermerén i *Influence in Art and Literature*, Princeton 1975, spec 223ff.
25. »*Scandia* – tidskrift för en annan uppfattning», i *Historia och samhälle*, Lund 1975 (Odén 1975b); Lauritz Weibull och forskarsamhället, Lund 1975 (Odén 1975c). Jfr även hennes uppsatser »Ära, minne och vetenskapsteori», i *Scandia* 39 (1973), 139–149 (Odén 1973b) och Odén 1973a.

26. Odén 1975a, 11f.
27. Ibidem, 16–23.
28. Ibidem, 19f.
29. Naturligtvis får dock inte – oavsett om man väljer gruppen eller idéerna som utgångspunkt – bestämningarna göras så rigida, att en idéutveckling utesluts.
30. Törnebohm 1972 är den av Odén använda framställningen. Se även Törnebohm, Undersökande system, paradig och tematiska diskussioner, *Avd för vetenskapsteori: Rapport nr 76*, Gbg 1975, och En systematik över paradig, *Rapport nr 85* (samma utg) 1976 – de båda sistnämnda var inte tillgängliga när Odén skrev sina framställningar.
31. »Why should the enterprise sketched above move steadily ahead in ways that, say, art, political theory, or philosophy does not? Why is progress a prerequisite reserved almost exclusively for the activities we call science?» Kuhn 1962/70, 160. Se också Kuhn, »Logic of Discovery or Psychology of Research?», i Lakatos & Musgrave 1970, 7.
32. Referatet gäller det något lösa och tentativa inledande resonemanget i kapitel 13 i Kuhn 1962/70, 160ff.
33. Masterman 1970/74, 59ff.
34. Kuhn 1962/70, 111ff. Jfr Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery*, Cambridge 1958, kap 1, som Kuhn också hänvisar till. Nykonceptionen är vad Lakatos och Feysabend kallar för irrationalism i Kuhns uppfattning om kunskapens växt (Lakatos 1970/74, 178; Feysabend 1970/74, spec 218f), även om de har olika mening om rationalitetens gränser i vetenskapens teoriförändringar. Kuhn förnekar irrationalitet i konceptierandet (»Reflections» 1970/74, 259ff, spec 261).
35. »Normally, the members of a mature scientific community work from a single paradigm or from a closely related set.» (Kuhn 1962/70, 162f). Lorentz Krüger anför just denna egenkap hos paradig, att bli ett gemensamt disciplinmönster, som grund för att Kuhns framställning gäller naturvetenskapen (till skillnad från »Handlungswissenschaften»). Lorentz Krüger, »Wissenschaft zwischen Natur und Geschichte», i *Geschichte und Gesellschaft* 4 (1978), 456.
36. Törnebohm 1974, 1–4; Törnebohm 1975, spec 13–20; Törnebohm 1976, spec 2–9.
37. Traian Stoianovich, *French Historical Method. The Annales Paradigm*, Ithaca 1976, spec 25–39.
38. Georg G Iggers, *New Directions in European Historiography*, Middletown 1975, spec 3–42.
39. Lennart Nordenfelt, *Kunskap, värdering, förståelse*, Stockholm 1979, 115f, 125f. Olika hermeneutiska linjer diskuteras och analyseras översiktligt i Jes Adolphsen & Sten Busck, *Kompendium i fagrelevant filosofi for historikere 1*, Århus 1974 (stencil), och Karl-Georg Faber, *Theorie der Geschichtswissenschaft*, München 1971/74, 109–146.
40. Nordenfelt 1979, 117ff, 151.
41. För precisering och kritik av funktionalismen som teorikonstruktion se Carl G Hempel, »The Logic of Functional Analysis», i dens., *Aspects of Scientific Explanation*, New York 1965, 297–330, och Ernest Nagel, *The Structure of Science*, London 1961, 520–535.
42. Arkivarien, fil lic Torbjörn Norman, som gjort en undersökning av drag i den tunberg-ahnlundska historikerkretsen (»Det tunberg-ahnlundska seminariet vid Stockholms högskola – bidrag till en karakteristik» (mskr.)) har fäst min uppmärksamhet på att det trots den empiriskt orienterade och idealistiskt färgade hjärneska historieuppfattning, som var gemensam i kretsen, fanns utrymme för vissa teoretiska skillnader mellan de båda professorernas ståndpunkter.

43. Jag avser att återkomma till positivismens reception i svensk historieforskning i ett senare sammanhang. Beträffande skillnaderna i uppfattning mellan olika generationer av »weibullare», jfr även Liedman 1975, 249, och Lönnroth 1979, 122.
44. Se härom ytterligare Rolf Torstendahl, »Minimikrav, optimumnormer och paradig i historisk vetenskap», i *Filosofiska smulor tillägnade Konrad Marc-Wogau* (Filosofiska studier utg av Filosofiska föreningen vid filosofiska institutionen vid Uppsala universitet 27), Uppsala 1977 (stencil).
45. Beträffande metodfrågor, se Rolf Torstendahl, »Historikerns bundenhet av sin samtids intellektuella liv», i *Historikern og samfundet (Studier i historisk metode 9)*, Oslo 1974.
46. Göran Hermerén för en diskussion om vetandets växt i både naturvetenskap och humaniora i uppsatsen »Kunskapens utveckling. Några exempel, problem och modeller», i *Insikt och handling 10* (1973), 72–107.
47. Se David Braybrooke, »Refinement of Culture in Large-Scale History», i *History and Theory, Beiheft 9*, 1970, 39–63; David Hackett Fischer, *Historians' Fallacies. Toward a Logic of Historical Thought*, New York 1970; Richard Harvey Brown, *A Poetic for Sociology. Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences*, Cambridge 1977; Hayden V White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973; dens., »Historicism, History and the Figurative Imagination», i *History and Theory, Beiheft 14* (1975), 48–67.